

GIMNAZIUL DIN ARAD LA INTERFERENȚA INFLUENȚELOR ECLEZIASTICE ȘI LAICE (1745–1867)

Melinda Gabriela Keresztes*

Abstract: *In this study, we propose to bring to the forefront an innovative subject, namely, the pedagogy of the Gymnasium in Arad, during the period 1745–1867. The proposed approach is based on three research tracks, intended to provide an analysis of the teaching methods employed in the Gymnasium in Arad when educational laws were issued in the Habsburg Empire.*

To begin with, we delve into the formation of the Gymnasium in Arad, thus tracking the changes that occurred at the pedagogical level both after the issuance of the Ratio Educationis law (1777) and the second law, Ratio educatione publicae (1806). Through the next research track, we aim to present how pedagogical activities were conducted with the students. In the final part of the material, we draw the reader's attention to some manuals that were used by students and teachers in gymnasiums.

This scientific endeavor is based on several research questions: Do the Minorites still teach at the Gymnasium in Arad after the issuance of the educational laws? What was studied in a gymnasium? What does the new educational law of 1806 bring to pedagogy compared to the one from 1777? These questions arise from the necessity of understanding how pedagogy was structured in the Gymnasium in Arad during the period of educational reforms.

Keywords: education, gymnasium, Franciscan friars, teachers, Arad, Habsburg Monarchy.

Prin acest studiu, dorim să deschidem o nouă direcție de cercetare, axată pe pedagogia apărută prin intermediul reformelor tereziene în Gimnaziul din Arad. În cazul acesta, vom urmări mai multe aspecte, menite să contureze influența Curții de la Viena și a Ordinului Minorit în ceea ce privește implementarea pedagogiei în Gimnaziul din Arad.

Gimnaziul din Arad își începe activitatea, întâi datorită inițiativelor venite dinspre frații minoriti, iar mai apoi, din partea Curții de la Viena¹. Această măsură aparține, fratelui minorit, pe nume Höfflich Kamill, originar din Bavaria, care a venit în Arad, să înființeze un convent și o școală elementară, la începutul secolului al XVIII-lea. Atât conventul, cât și școala elementară au fost recunoscute, în anul 1707 de către Episcopia de Cenad².

* Doctorandă, Școala Doctorală „Istorie. Civilizație. Cultură”, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca; e-mail: melindakeresztes@yahoo.com; <https://orcid.org/0009-0007-1176-673X>

¹ Minoritiții aparțin Ordinului Franciscan, fondat de către Sfântul Francisc de Assisi.

² Béla Himpfner, *Az Aradi Király főgymnasium története*, Arad, Gyulai István könyvnyomdája, 1896, p. 9–10.

Această școală s-a dezvoltat sub administrația fraților minoriți, ajungând în anul 1745 să formeze o clasă de latină, iar acest fapt fiind dovedit prin prezența profesorului Utz Imre, originar din Belgrad, venit la Arad³. Datorită factorilor favorabili, numărul claselor a crescut în următorii ani⁴.

În 4 octombrie 1751, frații minoriți decid să cumpere din propriii bani proprietatea lui Galli Porth, cu suma de 1.400 de florini, deoarece numărul elevilor a început să crească, iar spațiul din cadrul conventului, în care inițial își desfășurau orele, era prea mic⁵. Totuși, au fost înregistrate cazuri când autoritățile din Arad au sprijinit financiar această școală⁶.

Sub administrația fratelui minorit Hallinger Bonifác, mai precis, în 1753, s-au mai adăugat câteva clase, cea de poetică și retorică⁷. Aceste schimbări, care au avut loc în perioada 1745–1753, atestă nu doar dezvoltarea învățământului confesional al minoriților, ci și existența gimnaziului.

În anul 1762, gimnaziul se aflase sub patronajul Episcopiei de Cenad, iar o bună parte din profesori aparțineau Ordinului Franciscan Minorit⁸. La acea vreme, gimnaziul cuprindea două cicluri, cel inferior, cu trei *classes grammaticae*, și cel superior, cu două *classes humanitates*⁹. Din ciclul inferior făceau parte clasele *infima*, *media classis gramaticae*, *suprema classis grammaticae*, iar din cel superior, *poetica sine humanitas* și *rhetorica*. Pe lângă studiul religiei, elevii în clasa I trebuiau să învețe aritmetică, apoi, în clasa a II-a făceau cele patru operații cu numere întregi, iar în clasa a III-a studiau istoria grecilor, a romanilor și geografia, iar în ultimele două clase învățau limba latină, prin intermediul textelor clasice și religioase¹⁰.

Funcționalitatea acestei școli s-a datorat într-o mare măsură minoriților, care din resurse proprii își sprijineau dascălii. Totuși, administrarea gimnaziului a ridicat câteva probleme, de pildă, nu aveau suficienți bani pentru îmbunătățirea unor săli și pentru a putea lărgi clădirea. În perioada când școala era administrată de către directorul Menyhért Hofner, mai precis, în 1775, acesta a luat măsuri pentru a reabilita școala¹¹. Era o măsură temporară, pe care o luase la acea vreme.

Până în anul 1776, învățământul era administrat de Episcopia de Cenad, dar existau situații când autoritățile locale și cele de la Viena au intervenit pentru a-i ajuta pe frații minoriți să își gestioneze mai bine gimnaziul, având în vedere că nu aveau suficient spațiu pentru toți elevii¹².

³ *Ibidem*, p. 9; Ottó Lakatos, *Arad Története*, vol. II, Arad, Gyulai István Nyomása, 1881, p. 106.

⁴ Béla Himpfner, *op. cit.*, p. 10.

⁵ Ottó Lakatos, *op. cit.*, vol. II, p. 91.

⁶ Béla Himpfner, *op. cit.*, p. 15.

⁷ *Ibidem*, p. 10.

⁸ Alexandru Roz, *Monografia Colegiului Național „Moise Nicoară” din Arad*, Arad, Edit. Fundației „Moise Nicoară”, 2008, p. 31; *Istoria învățământului din România*, coord.: Ștefan Pascu, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1983, p. 240.

⁹ Alexandru Roz, *op. cit.*, p. 31.

¹⁰ *Ibidem*, p. 31.

¹¹ Béla Himpfner, *op. cit.*, p. 15.

¹² Ottó Lakatos, *op. cit.*, vol. II, p. 91.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, jurisdicția de care beneficiau minorii asupra gimnaziului s-a modificat, iar acest fapt s-a datorat reformelor inițiate de arhiducesa Imperiului Habsburgic, Maria Tereza. Consiliul regal a adoptat câteva măsuri administrative, prin înființarea districtelor școlare, în anul 1776, pentru a putea asigura o mai bună supraveghere a rețelelor școlare. În acest context, s-au format districtele școlare în Cașovia, Ungvár, Oradea, Bratislava, Buda, Győr, Pécs, Banská Bystrica și Zagreb, care erau subordonate Comisiei școlare (funcționa din 1764), din cadrul Consiliului Locumtenențial al Ungariei¹³. Districtul școlar de la Oradea avea o jurisdicție asupra comitatelor școlare din *Bihoriensis* (Bihor), *Aradiensis* (Arad), *Csanadiensis* (Cenad), *Csongradiensis* (Csongrad), *Bekessiensis* (Békes) și *Szabolcsensis* (Szabolcs)¹⁴. Drept urmare, controlul gimnaziului din Arad nu mai era exercitat de către Ordinul Franciscan Minorit și nici de către Episcopia de Cenad, ci de către districtul școlar din Oradea.

Aceste districte și comitate școlare aveau rolul să supravegheze aplicarea noilor legi educaționale răspândite de către Curtea de la Viena în tot imperiul. Noua lege educațională a fost elaborată de József Ürményi, consilier al Cancelariei Regale a Transilvaniei de la Viena, la care au contribuit și alți specialiști: Tersztyánszky Dániel, arhivarul Camerei Aulice Ungare de la Viena și Pál Makó, profesor la *Teresianum*-ul din Viena¹⁵. Munca acestora a fost încununată cu succes odată cu aprobarea legii educaționale, *Ratio Educationis totisque rei litterariae Regnum Hungariae et provincias eidem adnexa*, de către Maria Tereza, pe 2 august 1777¹⁶. Această lege are la bază pedagogia lui Johann Ignaz von Felbiger, deoarece arhiducesa, Maria Tereza, și-a început colaborarea cu reputatul specialist, încă din anul 1770¹⁷. Merită să mai menționăm că *Ratio Educationis* a fost prima lege care a oferit un sistem educațional pentru Ungaria și provinciile anexate, cuprinzând toate tipurile de școli, precum: cele elementare, primare, gramaticale, gimnaziale, liceale, universitare și academice. În cele ce vor urma, studiul acesta se va limita la un singur nivel de învățământ, cel gimnazial.

¹³ Susana Andea, Avram Andea, *Ratio educationis și înființarea districtului școlar Oradea*, „Crisia”, 1993, p.178–179.

¹⁴ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, Fond Liceul „Ioan Slavici” Arad 1776–1860, dosar *Literarium institutum divae Theresiae eivsdem que et immortalis Iosephi auspicio per intimasa, hocce volumine comprehensa ab Anno CDDCCLXXVI usque Annum CIDDCCCLXXXVIII edita continuatum*, nr. 1, an 1776–1788, f. 1 [infra: S.J.A.N. Arad].

¹⁵ Gyula Kornis, *A magyar művelődés eszményei 1777–1848*, Budapest, Kiadja a Királjai Magyar Egyetemi Nyomda, 1927, p. 21–22.

¹⁶ *Ratio Educationis totiusque rei litterariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, tomus I, Vindobonae, Typis Joan. Thom. nob. Trattneri, MDCCLXXVII.

¹⁷ Ioan Marin Mălinaș, *Situația învățământului bisericesc al românilor în contextul reformelor școlare din timpul domniei împărătesei Maria Tereza (1740–1780), a împăraților Iosif al II-lea (1780–1790) și Leopold al II-lea (1790–1792)*, teză de doctorat, Viena, 1984, p. 76–77; Ernő Finácsy, *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*, vol. II, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1902, p. 47.

Întâlnim cazuri unde funcționau școli, înainte ca această lege să fie promulgată, așa cum a fost cazul gimnaziului din Arad, în care educația era de tip confesională, spre deosebire de *Ratio Educationis* care prevedea înlăturarea jurisdicției bisericii din școli. Prin noua lege se produc schimbări majore în toate tipurile școlare. De pildă, Gimnaziul din Arad primește titlul de Gimnaziu Regal și intră în rând cu celelalte școli din Imperiul Habsburgic¹⁸. De asemenea, erau transmise un pachet de norme pentru buna funcționare a gimnaziului. Tinerii care doreau să studieze în școlile gimnaziale trebuiau întâi să parcurgă cele trei clasele gramaticale, pentru a învăța noțiunile generale despre: ortografie, caligrafie, aritmetică, limba latină, limba maternă și germană, istoria naturală, istoria Ungariei, geografia și, opțional, limba greacă¹⁹. După parcurgerea celor trei ani, elevii urmau doi ani de gimnaziu, unde aprofundau disciplinele pe care le-au studiat la școala gramaticală²⁰.

La nivel gimnazial, se prevedea la începutul anului școlar alcătuirea unui program de studiu bazat pe teme inspirate din Evanghelie, epistole (textul legii nu oferă exemple, ci face referire la faptul că studiul nu trebuie limitat la catehism) și catehism²¹. De asemenea, legea educațională din 1777 a introdus un orar școlar pentru școlile gimnaziale. Astfel, vom putea prezenta, pe baza orarului, activitățile pedagogice ce urmau să se desfășoare. Mai precis, în ce zi trebuiau studiate anumite materii, cât timp se alocă elevilor să studieze în școală și de la ce ore începeau anumite cursuri.

Ortografia și caligrafia erau discipline de bază într-o școală. Prin urmare, elevul când ajungea la ciclul gimnazial, avea deja anumite competențe formate, de a scrie clar și corect în limba latină, în limba maternă și în germană. Astfel, sarcina profesorului la acest tip de școală era aceea de-a consolida cunoștințele dobândite de la școala gramaticală și de-a perfecționa scrisul în rândul elevilor prin corecturi lunare, care erau prezentate directorului gimnaziului²². De asemenea, cadrele didactice îi pregăteau pe elevi să deprindă și abilitatea de a scrie rapid, care la început se făcea prin dictare lentă, în primul semestru, iar apoi, treptat, mai rapid.

Aritmetica și elementele de matematică sunt reluate la gimnaziu, dar nu la fel ca în școlile gramaticale, deoarece se trecea la aprofundarea acestora²³. Aprofundarea matematicii s-a făcut pe baza a două manuale și mai erau alocate zile de practică în timpul verii. Prin intermediul acestora, se dorea ca elevii să învețe elementele de bază ale economiei, pentru a le putea utiliza după terminarea gimnaziului.

Stilul a ocupat un loc privilegiat în școlile gimnaziale, atât în anul I, cât și în al II-lea. Studiarea stilului se făcea într-o strânsă legătură cu citirea autorilor din antichitate, prin intermediul cărui se formau elevilor anumite abilități de gândire, de

¹⁸ *Ratio Educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, tomus I, Vindobonae, Typis Joan. Thom. nob. Trattner, MDCCLXXVII, p. 236–237.

¹⁹ *Ibidem*, p. 237.

²⁰ *Ibidem*, p. 237–238.

²¹ *Ibidem*, p. 240–241.

²² *Ibidem*, p. 241–242.

²³ *Ibidem*, p. 243.

compunere și de a vorbi în public²⁴. În unele cazuri, elevii primeau un paragraf dintr-un anumit autor pe care trebuiau să-l învețe acasă, iar la școală îl prezentau oral²⁵. În privința aceasta erau recomandate câteva exerciții: să traducă din latină în limba maternă sau invers anumite evenimente, existau și activități bazate pe corectarea exercițiilor în clasă, iar acasă ei trebuie să le refacă, se comentau textele literare, iar în cadrul altor ore se abordau subiecte din viața de zi cu zi și, printre altele, elevii susțineau discursuri, organizau dezbateri despre teme sociale și politice²⁶.

În școlile gimnaziale, s-a reluat ca disciplină Istoria naturală. Prin intermediul acestei discipline elevii cunoșteau informații despre regnul mineral, vegetal și cel animal²⁷. Profesorii mai aveau ca sarcină în cadrul orelor să acorde elevilor sfaturi despre menținerea sănătății și cum pot avea o stare de bine.

Istoria era predată într-un mod mai diferit în gimnaziu față de școlile gramaticale, în sensul că nu se mai punea accentul ca elevii să studieze din nou istoria biblică, ci se relua în detaliu istoria Ungariei²⁸. Elevilor li se vorbea despre civilizațiile din antichitate, împărații romani și importanța dinastiei Habsburgilor.

Geografia venea în ajutorul tinerilor pentru a-i învăța elemente generale despre structura și utilizarea globului pământesc și, mai ales, despre localizarea provinciilor din cadrul Imperiului Habsburgic²⁹.

Limba greacă era prevăzută de noua legislație ca disciplină opțională, iar studiul era axat asupra autorilor greci³⁰. În schimb, limba latină exista în școli gimnaziale ca disciplină obligatorie³¹. De asemenea, din orar se poate observa că nu era ignorată limba maternă și nici limba germană.

Prin diversitatea disciplinelor și a exercițiilor, elevii erau la curent cu noile informații, de asemenea, dobândeau și o serie de abilități, cum ar fi arta de a vorbi în public, dezvoltarea spiritului critic, de a scrie și citi într-o manieră avansată³².

Aceste discipline se desfășurau conform unui orar stabilit de *Ratio Educationis* din anul 1777. Era conceput un orar pentru desfășurarea activităților de predare și învățare în școlile gimnaziale. Așa cum deja am amintit, gimnaziul dura doi ani. Fiecare an școlar era împărțit în două semestre, cu activități desfășurate dimineața și după-masa. Joia este prevăzută ca zi liberă pentru școlile gimnaziale. Ziua de duminică era dedicată unor întâlniri cu scopul de a comunica informații elevilor despre anumite situații. În primul semestru, din primul an școlar, dimineața se predă elevilor despre

²⁴ *Ibidem*, p. 248–249.

²⁵ *Ibidem*, p. 250.

²⁶ *Ibidem*, p. 255–256.

²⁷ *Ibidem*, p. 259; 265.

²⁸ *Ibidem*, p. 260.

²⁹ *Ibidem*, p. 261–262; *Ratio Educationis Publicae totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem ednexas*, Typis et Sumtibus Regiae Univer Hungaricae, Budae, 1806, p. 72.

³⁰ *Ratio Educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, tomus I, Vindobonae, Typis Joan. Thom. nob. Trattner, MDCCLXXVII, p. 264.

³¹ *Ibidem*, p. 247.

³² *Ibidem*, p. 266.

arta gândirii, scrierii și aplicarea unor exerciții stabilite de către profesor, apoi se învăța limba germană sau cea maternă, geografia, istoria și corectarea exercițiilor. În prima parte a săptămânii, cursurile începeau de la ora 8:00, până la 10:00, și se puneau accentul pe exerciții și corectarea acestora, iar învățarea limbii se făcea doar luna, pe când geografia și istoria se făceau de două ori pe săptămână. După-masa, cursurile începeau de la ora 14:00 până la 16:00, iar profesorii predau elevilor despre Roma Antică, apoi se trecea la lecturarea unor autori latini, învățarea limbii germane sau cea maternă, aritmetică și fizică. Putem remarca faptul că lectura autorilor latini era o disciplină importantă, deoarece se predă marțea, miercurea, vinerea și sâmbăta, pe când învățarea limbii germane sau materne se făcea doar luna. Geografia și istoria a fost înlocuită cu studierea aritmeticii și fizicii. (Tabel nr. 1).

Semestrul al doilea, din primul an de gimnaziu, nu diferă foarte mult față de primul semestru prezentat mai sus. Se poate observa diferența în faptul că elevii își începeau cursurile de la ora 7:00 până la 9:00, continuând să studieze după masa, de la ora 15:00 până la 17:00. De pildă, orele de aritmetică și fizică sunt înlocuite cu matematica și istoria naturală. Mai putem observa că dimineața elevii abordau diferite forme de scriere, apoi vor rezolva exerciții și le vor reviziona pe acestea săptămânal și lunar, apoi învățau limba germană, vernaculară, geografie și istorie. După-masa, activitățile constau în lecții despre Roma antică, apoi se trecea la studierea autorilor latini, a limbii germane sau a limbii lor naționale, matematică, fizică. (Tabel nr. 2).

În al doilea an școlar, cursurile din primul semestru începeau, de la ora 8:00 și țineau până la ora 10:00. Luna, de la ora 8:00 până la 9:00, se studia despre legi, iar în următoarea oră se învăța limba germană sau limba maternă. În a doua parte a zilei, de la ora 14:00, elevii învățau despre mitologie, iar de la 15:00 limba germană sau limba maternă. Observăm că, marțea, miercurea, vinerea și sâmbăta orele începeau cu lecții despre cunoașterea autorilor latini. Tot în prima parte a zilei, mai erau alocate două ore de matematică, marțea și vinerea și încă două ore de istoria naturală a plantelor, în zilele de miercuri și sâmbătă. (Tabel nr. 3).

După-masa, mai precis, marțea, miercurea, vinerea și sâmbăta se puneau accent pe lecțiile practice. De pildă, marțea, în prima jumătate a orei, se învăța diverse forme de scriere și exprimare, după care urma partea de exersare și de îmbunătățire. Miercurea se începea ora cu exerciții și corectarea acestora și se încheia cu istoria. Vinerea, de la ora 12:00 la 13:00, se învăța despre scris și se făceau exerciții care erau verificate săptămânal, ultima oră fiind dedicată geografiei. În ultima zi de școală, adică sâmbăta, după-masa, elevii verificau exercițiile și la ultima oră studiau despre anumite evenimente din istorie. (Tabel nr. 3).

Se poate observa că semestrul al doilea, din al doilea an școlar, aduce puține schimbări față de primul semestru. Atunci, cursurile începeau de la ora 7:00 dimineața, iar prin istoria naturală elevii învățau despre importanța animalelor. Luna, de la ora 7:00 la 8:00, începeau cursurile cu lecții despre legi, și a doua oră, de la 8:00 la 9:00, cu studierea limbii germane și a celei naționale. Mai erau alocate patru ore pentru studierea autorilor latini, de la ora 7:00 la 8:00, începând cu zilele de marți, miercuri, joi și sâmbăta. Matematica se studiază, de la ora 8:00 la 9:00, în zilele de marți și vineri. Pe lângă aceste două ore de matematică, mai erau prevăzute încă două

de istoria naturală a plantelor. După-masa, cursurile erau reluate de la ora 15:00 până la 17:00 și se studiau aceleași discipline ca în semestrul întâi și în același interval de timp. (Tabel nr. 4).

Aplicarea orarului și a disciplinelor școlare a putut fi pusă în aplicare de către profesori. Autoritățile de la Viena și cele locale au avut în vedere situația profesorilor, în cazul acesta ne referim la cei de la gimnaziu. După anul 1776 s-au organizat concursuri pentru ocuparea posturilor didactice, oferind ocazia profesorilor laici, dar și fraților minoriți, de a predea tinerilor la Gimnaziul Regal din Arad³³. Totuși, o parte dintre minoriți au ales să predea în cadrul conventului din Arad³⁴. Drept urmare, numărul profesorilor la gimnaziu a scăzut. În situația respectivă, autoritățile locale au decis să organizeze în anul 1789 un concurs pentru ocuparea posturilor de profesori, iar cei selectați au fost: János Deskó, a ocupat catedra la a doua clasă umanistă, András Keresztes, pentru prima clasă umanistă, Tádé Goymerecz, pentru a treia clasă gramaticală, Jakab Répássy, pentru a doua clasă gramaticală și Pál Bíró, pentru prima clasă gramaticală³⁵. După acest moment, corpul profesoral al Gimnaziului din Arad s-a modificat, fiind format mai mult din cadre didactice provenite din mediile laice și nu clericale și monahale³⁶. Cu toate acestea, cunoaștem că prezența profesorilor și a directorilor minoriți a durat până în 1873³⁷. Până atunci Gimnaziul din Arad a fost condus de directori care aparțineau Ordinului Franciscan Minorit, dar și de cei din mediul laic³⁸.

Profesorii au beneficiat din partea autorităților vieneze de mijloace didactice pentru a putea preda noile discipline în cadrul Gimnaziului din Arad. O parte dintre manuale s-au păstrat la biblioteca din Arad, ca de exemplu: cel de geometrie, de istorie naturală, aritmetică și istorie universală³⁹. Prezența manualelor indică câteva aspecte ce merită notate. În primul rând, manualele au fost tipărite după câțiva ani de la apariția legii educaționale. Astfel, apariția lor în gimnaziu denotă că noile informații despre pedagogie au fost transmise și în Arad, iar profesorii puteau preda conform noilor

³³ Béla Himpfner, *op. cit.*, p. 17.

³⁴ SJAN Arad, Fond *Ordinul minoriților conventuali*, dosar nr. 96, an 178–1790, f. 112.

³⁵ Béla Himpfner, *op. cit.*, p. 21.

³⁶ Ottó Lakatos, *op. cit.*, vol. II, p. 93. Béla Himpfner, *op. cit.*, p. 21.

³⁷ *A Magyarországi minorita rend névtára 1882–1883-ik évre*, Arad, A rend sajtója, 1882, p. 9.

³⁸ Sándor Márki, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város Monographiája*, partea a II-a, Arad, Kiadja a Monographia Biztság, 1895, p. 778; Ascaniu Crișan, *Anuarul III al Liceului „Moise Nicoară” din Arad pe anul școlar 1921–1922*, Arad, „Concordia” Societatea pe Acții, 1923, p. 16–17.

³⁹ Manualele sunt păstrate la Biblioteca „A.D. Xenopol” Arad, Colecții speciale: *Elementa Geometriae practicae in usum gymnasiolorum, et scholarum grammaticarum per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, Budae et Tyrnaviae, Typis Regiae Universitatis, Anno M.D.CC.XCI; *Elementa Historiae Naturalis in usum scholarum grammaticarum et gymnasiolorum per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, Pars I, Budae, Typis Regiae Universitatis, Anno M.D.CC.LXXVIII; *Institutiones Arithmeticae in usum gymnasiolorum et scholarum grammaticarum per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, Pars Prima, Buda et Tyrnaviae, Typis Regiae Universitatis, Anno 1791; Martini Bolla, *Historiae Universalis in usum studiosae iuventutis claudiopolitanae*, Tomus I, Claudiopoli, Typis et Sumptibus Martini Hocmeister R. Typogr. priv., 1798.

directive date de către Curtea de la Viena. În al doilea rând, dotarea școlii cu manuale a condus la transformarea Gimnaziului din Arad într-un centru educațional important pentru cei din comitatul Arad, dar și din vecinătatea sa, care doreau să studieze în acest gimnaziu. În al treilea rând, prezența manualelor a contribuit la constituirea bibliotecii școlare la Arad. Biblioteca gimnaziului s-a format, la început, datorită fraților minoriți care au adus cărți de teologie pe care le utilizau în cadrul conventului⁴⁰. Treptat, biblioteca ajunge să fie una dintre cele mai bogate din Arad, datorită reformelor tereziene care au impulsivat tipărirea manualelor și diverselor cărți și prin donațiile făcute, de familiile Orczy și Vásárhelyi⁴¹.

Ratio Educationis din 1777 a rămas un model educațional și pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea, deoarece noua lege, *Ratio Educationis Publicae totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem ednexas*, promulgată în 1806 nu a adus schimbări majore în pedagogia pentru școlile gimnaziale⁴². Prin noua lege educațională, de fapt, s-a urmărit să corespundă realităților de atunci. Drept urmare, membrii comisiei au venit cu propuneri pentru modificarea legii educaționale, iar cele mai multe făceau referire la o educație națională, indiferent de confesiunea religioasă și la cultivarea limbii materne⁴³. Cu toate acestea, au decis să mențină limba latină în noua legislație educațională, dar au adăugat maghiara ca a doua limbă de studiu în școli⁴⁴. O altă schimbare s-a mai făcut la disciplina de istorie, care a fost redenumită drept Istoria Ungariei, însă conținutul nu a fost modificat⁴⁵.

Au fost păstrate disciplinele prevăzute în legislația din 1777, însă era evidențiată studierea logicii care se făcea prin intermediul retoricii⁴⁶. De asemenea, prin *Ratio Educationis Publicae* erau introduse clasele de poezie și retorică, astfel păstrându-se cei doi ani de gimnaziu, la fel ca în anul 1777.

În concluzie, acest gimnaziu a fost printre primele instituții școlare din comitatul Arad în care au pătruns reformele inițiate de către Imperiul Habsburgic, chiar dacă la acea vreme se afla sub administrația fraților minoriți. Legislația școlară și manualele sunt doar câteva dovezi care atestă faptul că gimnaziul a îmbrățișat noile reforme educaționale. Astfel, răspândirea pedagogiei a făcut ca Gimnaziul din Arad să fie o instituție conectată la educația din Europa Centrală, alături de celelalte școli din Imperiul Habsburgic. Dispozițiile regale erau implementate în cadrul rețelelor școlare

⁴⁰ *Momente din istoria lecturii publice în municipiul și județul Arad*, coord. Dan Demșa, Arad, Edit. Nigredo, 2006, p. 18–19 [infra: *Momente din istoria lecturii ...*]; Elena Dima, Gheorghe Buluță, Simona Ceaușu, *Carte românească veche în bibliotecile documentare ale arhivelor statului*, București, 1985, p. 68.

⁴¹ *Momente din istoria lecturii ...*, p. 20–23.

⁴² *Ratio Educationis Publicae totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem ednexas*, Typis et Sumtibus Regiae Univer Hungaricae, Budae, 1806.

⁴³ Ernő Fináczy, *A magyarországi középiskolák múltja és jelene*, Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, 1896, p. 58.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 59.

⁴⁵ *Ratio Educationis Publicae totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem ednexas*, Typis et Sumtibus Regiae Univer Hungaricae, Budae, p. 71.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 65–72.

prin intermediul celor două legi educaționale (1777 și 1806). Prin răspândirea legilor, comitatul Arad a adoptat același sistem educațional apărut inițial în Viena. Astfel, erau prevăzute aceleași discipline care contribuiau la formarea tinerilor, precum cele din Imperiul Habsburgic, adică de ortografie, caligrafie, aritmetică, limba latină, maternă și germană, istoria naturală, istorie, geografie și opționalul de limba greacă. Se mai adaugă, în privința aceasta, orarul și conținutul disciplinelor prevăzute de legislația educațională care era aplicată uniform în gimnazii. Disciplinele prevăzute în *Ratio Educationis* din 1777 erau implementate și în gimnaziul din Arad, cu excepția limbii germane, care în prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost înlocuită cu maghiara. Limba principală a rămas latina în școlile gimnaziale, iar acest fapt a fost confirmat și de legea educațională *Ratio Educationis* din 1806.

Merită să mai adăugăm faptul că trecerea de la un gimnaziu confesional la unul laic s-a făcut fără a întâmpina obstacole. Putem considera că reformele educaționale au fost inspirate după modelul școlilor gimnaziale iezuite, iar acest fapt nu a reprezentat o noutate pentru frații minoriți, deoarece erau familiarizați cu sistemul lor. Astfel, sistemul structurat în trei clase gramaticale și două de gimnaziu s-a menținut și după introducerea legilor educaționale. De asemenea, prezența fraților minoriți în Gimnaziul din Arad după anul 1777 s-a datorat și faptului că aveau cunoștințe legate de predare și cunoșteau limba latină. Drept urmare, gimnaziul a rămas în continuare administrat o bună perioadă de timp de către frații minoriți. De asemenea, noua pedagogie care a introdus discipline, un orar specific gimnaziului și manuale a facilitat actul predării, atât pentru frații minoriți, cât și pentru laici.

Manualele au avut un rol esențial, atât în formarea tinerilor, cât și pentru profesori, fiind un instrument necesar în actul predării, dar și în crearea unor conexiuni cu noile tendințe pedagogice răspândite în imperiu și ulterior transmise și în Arad. Prezența manualelor specifice gimnaziului arată interesul Curții din Viena de a construi o relație strânsă cu Gimnaziul din Arad și din perspectiva pedagogiei, cu care își puteau îndeplini planul politic, de centralizare și uniformizare.

ANEXE

Tabel nr. 1: Orarul gimnaziului prevăzut de *Ratio Educationis 1777*

Anno primo					
Primo semestri					
Mane			Meridie		
	1 2	Usq. Ad. 9	Usq. Ad.10	1 2	usq. ad. 4 2 ad. 3
Die Lunae	Ars cogitand		Germanica vel alia lingua patria	Antiquitates romanae	Germanica vel alia lingua patria
Martis	Stylus	Labores extemporales	Geographia	Lectio autorum Latinorum	Arithmetica

Anno primo					
Primo semestri					
Mane			Meridie		
Mercurii	Revisio exercitiorum hebdomadariosum		Historia	Lectio autorum Latinorum	Physica
Jovis					
Veneris	Stylus	Labores extemporales	Geographia	Lectio autorum Latinorum	Arithmetica
Sabathi	Revisio exercitiorum hebdomadariosum		Historia	Lectio autorum Latinorum	Physica
Duminico	Mane adhortatio			Post meridiem congregatio	

(sursa: *Ratio Educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, tomus I, Vindobonae, Typis Joan. Thom. nob. Trattnern, MDCCLXXVII)

Tabel nr. 2: Orarul Gimnaziului prevăzut de *Ratio Educationis 1777*

Anno primo					
Secundo semestri					
Mane			Meridie		
	1 2	Usq. Ad. 8 –	Usq. Ad. 9	1 2 3	usq. ad. 5 ad 4 –
Die lunae	Stylus	Labores extemporales & revisio	Germanica vel alia Lingua patria	Antiquitates Romanae	Germanica vel alia Lingua patria
Martis	Stylus	Labores extemporales & revisio	Geographia	Lectio autorum Latinorum	Mathesis
Mercurii	Revisio exercitiorum hebdomadariosum		Historia	Lectio autorum Latinorum	Historia naturalis Mineralium
Jovis					
Veneris	Stylus	Labores extemporales & revelisio	Geographia	Lectio autorum Latinorum	Mathesis
Sabathi	Revisio exercitiorum hebdomadariosum & menstrurorum		Historia	Lectio autorum Latinorum	Historia naturalis. Mineralium
Duminico	Mane adhortatio			Post meridiem congregatio	

(Sursa: *Ratio Educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, tomus I, Vindobonae, Typis Joan. Thom. nob. Trattnern, MDCCLXXVII)

Tabel nr. 3: Orarul Gimnaziului prevăzut de *Ratio Educationis 1777*

Anno secundo					
Primo semestri					
Mane			Meridie		
	8 usq. ad. 9	usq. ad. 10	1 2 –	Usq. Ad. 3 –	usq. ad. 4
Die Lunae	Jus Naturae & Regni Confuetudines	Germanica vel alia Lingua patria	Mythologia		Germanica vel alia lingua patria
Martis	Lectio autorum Latinorum	Mathesis	Stylus	Labores extemporal es & revisio	
Mercurii	Lectio autorum Latinorum	Historia naturalis Vegetabilium	Revisio exercitiorum hebdomadarium & menstruorum		Historia
Jovis					
Veneris	Lectio autorum Latinorum	Mathesis	Stylus	Labores extemporal es & revisio	Geographia
Sabathi	Lectio autorum Latinorum	Historia Natur. Vegetabilium	Revisio exercitiorum hebdomadarium & menstruorum		Historia
Duminio	Mane adhortatio		Post meridiem congregatio		

(Sursa: *Ratio Educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, tomus I, Vindobonae, Typis Joan. Thom. nob. Trattner, MDCCLXXVII)

Tabel nr. 4: Orarul Gimnaziului prevăzut de *Ratio Educationis 1777*

Anno secundo					
Secundo semestri					
Mane			Meridie		
	1 2	7 usq. Ad. 8 sq. ad. 9	1 2	Usq. ad 4 –	usq. ad. 5
Die Luna	Jus Nature & Regni Consuetudines	Germanica vel alia Lingua patria	Mythologia		Germanica vel alia lingua patria
Martis	Lectio autorum	Mathesis	Stylus	Labores	Geographia

Anno secundo					
Secundo semestri					
Mane			Meridie		
	Latinorum			extemporales & revesio	
Mercurii	Lectio autorum Latinorum	Historia naturalis Animalium	Revisio exercitiorum hebdomadariorum & menstruorum		Historia
Jovis					
Veneris	Lectio autorum Latinorum	Mathesis	Stylus	Labores extemporales & reviso	Geographia
Sabathi	Lectio autorum Latinorum	Historia naturalis Animalium	Revisio exercitiorum hebdomadariorum & menstruorum		Historia
Duminico	Mane adhortatio		Post meridiem congregatio		

(Sursa: *Ratio Educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, tomus I, Vindobonae, Typis Joan. Thom. nob. Trattner, MDCCLXXVII)